

89
П94

1311/—

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ГУЛЯК Анатолій Борисович

ТВОРЧИСТЬ ГРИЦЬКА ГРИГОРЕНКА /О.Є.СУДОВЩИКОВОЇ-КОСАЧ/
У КОНТЕКСТІ РОЗВИКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПОЧАТКУ
XX СТОЛІТТЯ

Спеціальність 10.01.03 - Література народів СРСР
/українська/

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

Київський педагогічний
інститут ім. О.М.Горького
БІБЛІОТЕКА

Київ - 1991

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310961

Робота виконана на кафедрі української літератури Київського державного педагогічного інституту імені М.П.Драгоманова.

- Науковий керівник - доктор філологічних наук,
професор П.П.Хропко.
- Офіційні опоненти - доктор філологічних наук,
професор І.О.Денисюк ;
кандидат філологічних наук,
доцент О.С.Стеценко.
- Ведуча організація - Київський державний
університет ім. Т.Г.Шевченка
/кафедра української літератури/.

Захист відбудеться " ____ " _____ 1991 р. о ____ год.
на засіданні спеціалізованої ради К ІІЗ.01.03 у Київському
державному педагогічному інституті ім. М.П.Драгоманова
/252030 Київ, вул.Пирогова,9/.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського
державного педагогічного інституту ім.М.П.Драгоманова.

Автореферат розісланий " ____ " _____ 1991 р.

Учений секретар
спеціалізованої ради

Вишнева

Г. П. ВИШНЕВСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В історії духовної культури нашого народу українській літературі, переджовтневих десятиріч належить одне з найважливіших місць - передусім за активності вторгнення в суспільне життя, високим рівнем художнього моделювання дійсності, інтенсивністю пошуків нових мистецьких форм, стилевим і жанровим розмаїттям. Художнє слово І.Франка, М.Коцюбинського, Лесі Українки вже досить ґрунтовно досліджене українськими літературознавцями. Бодночас, як слушно зауважує М.Жулинський, "в останні десятиліття у нас, на Україні, створено наукове уявлення про стан української культури кінця ХІХ - початку ХХ століття"¹. І це справді так, бо залишалася неосвоєними цілі матеріали національної культури, історії; через ідеологічне свавілля літературний процес подавався схематично, а отже й викривлено; творчість багатьох письменників або фальсифікувалася, або згадувалася лише принагідно; у науковій виїток не запроваджувалися численні факти і явища. Навіть з академічних курсів поставала пригладжена, неправдива картина розвитку мистецтва слова.

Щоб всебічно збагнути об'єктивний стан літературного життя досліджуваного періоду, передати його динаміку, оцінити творчий внесок у духовну скарбницю багатьох тих, хто шукав істину, виборював її в сумнівах і помилках, хто своєю скромною, але чесною працею поклав на вітар розбудови вітчизняної культури, необхідно дослідити спадщину й письменників вузкого діапазону, менш відомих, які раніше були віднесені до рангу "другорядних". Адже "поділ на "великих" і "малих", "першорядних" і "другорядних"

¹ Жулинський М. Духовні оазиси і замулені криниці // Жулинський М. Із забуття - в безсмертя. - К.: Дніпро, 1990. - С. 11.

дуже умовний. За рянгами розставити таланти важко¹.

В українській малій прозі на перехресті століть помітно вирізняється ім'я несправедливо, а може, "свідомо" забутої письменниці - Г р и ц ь к а Г р и г о р е я н а /Олександри Євгенівни Судошикової-Косач, 1867-1924/, творчість якої і на сьогодні залишається не вивченою. Грицько Григоренко, якого і згадувалось в історико-літературознавчих працях, то тільки привагідно, в ряду інших, майже невідомих імен або в біографічній інформації про Лесь Українку /письменниця була пов'язана з Косачами тісними родинними узами; в 1893 році вона стала дружиною Михайла Косача/.

Перші вдалі намагання хоч би в загальному плані охарактеризувати основні прикмети художнього світу письменниці припадають на 20-30 роки: це критико-біографічні нариси Р.Шевченка, В.Покальчука, Є.Рудинової². Вагомий внесок у висвітлення проблеми внесли Н.Жук, яка вперше підготувала післявоєнне видання творів Грицьки Григоренки, супроводивши його передмовою та примітками³. Цікаві думки про творчу еволюцію авторки "Наших і Денисок І.О. Україночка новелістика кінця ХІІ-поч.ХХ ст. //

Україночка новелістика кінця ХІІ-поч.ХХ ст. - К.: Наук.думка, 1989. - С.9.

2 Шевченко Р. Григоренків творчий шлях // Григоренко Грицько.

Твори: У 2-х тмах.-Х.:Рух,1930. - Т.І.- С.11-57; Покаль-

чук В. Григоренко Грицько // Життя й революція. - 1929. -

С.230-231; Рудинова Є.Грицько Григоренко. Вибрані твори. -

К.: Час, 1929. - С.5-12.

3 Жук Р. Грицько Григоренко // Григоренко Грицько. Вибрані

твори. - К.: Держлітвидав України, 1959. - С.3-25.

людей на селі" містить стаття-передмова А.Погрібного, яка вміщена в останньому виданні оповідань Грицька Григоренка¹.

Зрозуміло, що згадані розвідки не вичерпують проблеми, адже ж в умовах тоталітаризму ніхто з дослідників не мав можливості об'єктивно схарактеризувати творчість письменниці. Не сприяли цим завданням і характерні "жанри" тодішніх праць: це була переважно вступні і хвалебні статті, опогоди, рецензії, самий характер і обсяг яких не дозволяв більш-менш докладно, вичерпно висвітлити проблему формування світогляду Грицька Григоренка, його кристалізації, дати ґрунтовний аналіз художньої опадщини письменниці, схарактеризувати її індивідуальний стиль, визначити місце її творчості в літературному процесі початку ХХ століття тощо. Одне слово, сьогодні потрібно по-новому перечитати твори письменниці, дати їм аргументоване наукове висвітлення. Необхідно усунути також "білі плями" у біографію письменниці, зокрема з'ясувати роль Олени Пчілки, М.Косача, волеї "Плеяди" у формуванні Грицька Григоренка як творчої особистості.

Звільняється від "ярликоманії", антинаукових напластів періоду сталінщини та обмежень застійного часу, автор цього дисертаційного дослідження якраз і робить спробу по-новому прочитати творчість Грицька Григоренка, показати овоєрідність таланту письменниці з урахуванням архівних матеріалів і найновіших досягнень літературознавчої думки.

Мета роботи - розкрити історичну детермінованість ідейно-естетичних пошуків Грицька Григоренка і на основі аналізу "ма-І Погрібний А. "Підстерігати саме життя" // Григоренко Грицько.

Оповідання. - К.: Дніпро, 1988. - С.5-26.

лої" прози визначити місце письменниці в українській літературі перших десятиріч XX століття. Для досягнення цієї мети вилгла дослідницька потреба в тому, щоб

- з'ясувати генезис та естетичну природу "малої" прози Грицька Григоренка у контексті української літератури початку XX століття;

- на основі діхронного аналізу трьох випусків оповідань "Наші люди на селі" /1898/ і творів перших десятиріч XX ст. показати багатогранність пошуків у мовно-художньому збагаченні жанру оповідання про село;

- висвітлити, в якій мірі "мала" проза Грицька Григоренка ввібрала в себе традиційні прийоми і нові стильові тенденції, зумовлені новою дійсністю і новими конфліктами, що виникли в людських стосунках на початку XX ст.

Матеріалом дослідження є твори Грицька Григоренка, які розглядаються в контексті української прози даного періоду. У дисертації також використані рукописи письменниці, її сучасників, зокрема Олена Пчілки, М.Косача, Лесі Українки, що зберігаються у фондах рукописного відділу Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка АН України, в архівах Центральної наукової бібліотеки ім.В.Вернадського АН України, Центрального державного історичного архіву м.Львова, Київського державного музею Лесі Українки.

Методологічною основою дослідження стали основні положення естетики про епос як сферу мистецтва слова, про багатство духовного світу людини, діалектико-матеріалістичне розуміння літературного процесу. Теоретичну основу роботи складають літературно-критичні праці І.Франка, С.Єфремова, М.Зерова, О.Білецько-

го, дослідженні з історії українського літературного процесу кінця ХІХ - початку ХХ ст., згадані К.Каловиченко, Н.Жук, П.Колесником, І.Денюком, М.Жулинським, А.Погрібним, 4.Біленьким, П.Хропком, О.Гнідак, М.Грицтюк та ін.

Методи дослідження. В дисертації поєднуються системний, історико-генетичний і типологічний методи наукового вивчення літературних явищ. Такий підхід передбачає осмислення різних ступенів і граней творчої лабораторії письменника, аналіз і синтез результатів конкретних спостережень за творчою еволюцією таланту Грицька Григоренка.

Наукова новизна. Як уже зазначалося, на основі а/ наукового прочитання творів Грицька Григоренка в їх повному обсязі і на широкому фоні розвитку літературно-художнього процесу на Україні кінця ХІХ - початку ХХ століття, б/ дослідження мало-відомих архівних матеріалів, які стосуються окремих фактів біографії письменника, її родинного й суспільно-культурного оточення, в/ детального аналізу збірки "Наші люди на селі" /три випуски/ та всіх інших художніх творів письменника тощо, в дисертації:

- здійснено монографічний аналіз літературної спадщини **в а в а ч н о** У, однак маловідомої до останнього часу української письменниці - Грицька Григоренка;

- вперше з'ясовано чи уточнено чисельні факти життя і творчої біографії прозаїка;

- проведено науковий аналіз об'єкту дослідження - життя та літературної діяльності Грицька Григоренка - у широкому контексті літературного процесу на Україні кінця ХІХ - початку ХХст.;

- 3 -

- досліджено особливості індивідуально-художнього стилю Грицька Григоренка.

Апробація роботи. Основні положення дисертації апробувалися на наукових конференціях у Київському державному педагогічному інституті ім.М.П.Драгоманова /1989-1991/, Вінницькому державному педагогічному інституті ім.М.Островського /1990/, Київському державному педагогічному інституті іноземних мов /1991/, на республіканській міжвузівській науково-практичній конференції "Використання спадщини забутих і повернутих діячів науки та культури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи" /Львів, 1991/. Розділи і вся дисертація обговорювалися на засіданнях кафедри української літератури Київського державного педагогічного інституту ім.М.П.Драгоманова.

Матеріали дисертаційного дослідження знайшли відображення в 5 публікаціях.

Практична цінність роботи. Результати дослідження можуть бути використані в процесі викладання вузівських курсів історії української літератури кінця ХІХ-початку ХХ століття, в спецкурсах і спецсеминарах на філологічних факультетах університетів та педагогічних інститутів, при написанні курсових і дипломних робіт, створенні вузівських підручників і посібників для вчителів-словесників, а також у шкільній практиці - під час читання оглядових лекцій, проведення уроків з позакласного читання, занять літературних і краєзнавчих гуртків. Наукові результати дослідження можуть скласти основу літературного портрета Грицька Григоренка.

Структура і зміст дисертації. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури і пе-

реліку архівних джерел.

У вступі мотивується актуальність і новизна обраної теми, висвітлюється стан її вивчення, визначається мета, конкретні завдання, об'єкт і матеріал дослідження, подається основний науковий результат, мотивуються методологія і методика аналізу, практична цінність роботи.

У першому розділі - "До витоків прози Грицька Григоренка: традиції і новаторство" - досліджується досі не висвітлені в літературознавстві важливі факти життя і творчої діяльності письменниці, з'ясовується мотив обрання нею псевдоніма, простежується вплив родини Драгоманова і Косачів у становленні її як митця. Водночас дисертант намагається виявити перші ідейно-естетичні пошуки Грицька Григоренка в прозі, зумовлені її участю в діяльності "Плянди". В центрі нашої уваги - три випуски оповідань "Наші люди на селі", якими письменниця дебютувала в 1898 році.

Своєрідна художня інтерпретація життя українського селянства викликала неоднозначне ставлення критики до творчості молодого літератора. Авторку звинувачували в хворобливому інтересі до моральної деградації селянина, в песимістичному погляді на народ, навіть у зневазі до нього. Справді-бо, якщо більшість українських письменників постійно нагадувала і стверджувала, що тільки в середовищі трудового народу можна знайти глибинний зміст, високу мораль і поезію почуттів, то Грицько Григоренко показувала грубий майновий матеріалізм, що панує в народі.

Естетичним поглядам і смакам письменниці притаманні простота, природність і повір'я до людини. Однак у змалюванні життя села впалили в око акцентация на темні його сторони, вису-

вання на перший план, здавалося б, необґрунтованих і невиправданих цинічно-знеморалізованих характерів. Такий ракурс погляду письменниці на село, на простих людей шокував сучасників. Перший випуск оповідань /всього два твори/ викликав обурення Б.Грінченка: не струмучи емоцій, без евфемізмів і натяків він гостро докоряв авторів за легковажність і тенденційність трактування селянського життя.

Сувору критику оповідань Грицька Григоренка можна пояснити тим, що, по-перше, Б.Грінченко познайомився тільки з двома творами циклу, а, по-друге, оповідуванням критиком народницької ідеї, згідно з якими народ був носієм високоморальних чеснот. Критична оцінка Б.Грінченка певною мірою вплинула й на інших літературознавців. Щоправда, лунали й інші голоси, зокрема Деся Українка, надокладаючи випуски цієї книжки письменниці І.Франкові, писав, що в Києві їх "ставлено поруч з "Мужиками" Чехова"¹. І.Франко в статті "Перегляд слов'янських літератур за 1899 р." зазначав, що Грицько Григоренко змальовує селянське життя "з добром знайомістю та бистроумністю", водночас вказує, що її творам бракує "художньої зосередженості і кругозору. Її праці становлять собою низку студій, охоплених прямо з натури, не з'єднаних в художнє ціле"².

З часом художня зосередженість і кругозір прозаїка поглибляться, і третій випуск збірки "Наші люди на селі" уже завершать будову "художнього цілого", в якому панорамно вмістилося І Українка Деся. Збір. творів: У 12-ти томах. - К.: Наук. думка, 1978. - Т.11. - С.78.

2 Франко І. Збір. творів: У 50-ти томах. - К.: Наук. думка, 1982. - Т.33. - С.15.

українське село на зламі століть з усіма його суперечностями. І тоді стало ясно, що селяни Грицька Григоренка - не лебрати і не мироїди; не карні злочинці, хоч і не вразок для вислідування; не борці за правду, проте й не індиферентні в захисті своїх інтересів; не шукачі щастя, хоч у міру своїх уявлень, прагнуть до нього. Це значайні люди, глибоко національні характери. Баба Сикліта, дочка Маруся, Василь Мітла /"Сватання"/; Микита Бугай /"Ось яка "сторія"/; Христя /"Божевільна"/; Горпина /"Доля"/ - усі вони від народної плоти, від українського хліба. Водночас це люди, які повністю або частково поставлені в антагоністичні стосунки з народним цілим, від котрого вони хочуть брати все, нічого не повертаючи і нічого не компенсуючи.

"Справжнім холодом песимізму віє від творів Грицька Григоренка /псевдонім/ - писав С.Єфремов. - Тут не знайдете вже отого вічного шукання, отих пориваннів до чогось кшого, до якоїсь ідеальної мети. Тут саме життя без мрій, життя, прикуте до землі, обмежене мало не на самих фізіологічних процесах рослинного життя. Правдиво, безжальною рукою роззирає автор завісу з-перед очей, об'єктивно й рівно, нігде не підіймаючи тону, не вдаючись у ліризм, розказує він про життя "наших людей на селі", - так об'єктивно, що самий цей об'єктивізм здається іноді навмисне прибораним, тенденційно уданим"¹.

Перше знайомство з оповіданнями Грицька Григоренка справді навіває песимістичний настрій від тої ніби навмисної, тенденційної концентрації темних сторін сільського життя і моральної деградації хліборобів. Та загальний погляд на стан речей на Укра-

І Єфремов С. Історія українського письменства. - К. - Лейпціг, 1919. - Т.2. - С.456.

Уні кінця XIX - початку XX століття зразу ж дають ключ до розуміння оповідань Грицька Григоренка як творів, сповнених пафосу, як моделі характерних соціальних явищ і яскравих типів народного буття.

Українські письменники, більше, ніж інші, звертали увагу на матеріальний побут людей, на те, як цей побут духовно, внутрішньо формує людину. Тому оповідання і повісті І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, І. Франка, Б. Грінченка, М. Чернявського - це в основі своїй драми реальних стосунків між представниками різних прошарків села. Оскільки в нас культивувався ідея високкого побуту, який матеріальними умовами послужував людей духовно, то загальноєвропейські ідеали вільної, особистої, трудової власності, ідеали вільного землероба були для українського читача тільки натяком, що потребував подальшого розвитку.

Художні картини селянського побуту в Грицька Григоренка глибоко національні. Досить зіставити аналогічні оповідання в творах, наприклад Бальзака, Достоевського і в творах української письменниці, як в око впаду. Їх виразні національні відмінності. Герой Бальзака прагне до багатства через багатство, щоб остаточно відірватися від людей, здобути безумовну незалежність. "Бідні люди" у Достоевського вболівають від своєї бідності через те, що вона перетворює їх у неспіврозумілих однаків. У Грицька Григоренка своєрідність у розкритті суті соціальних взаємин полягає в підкресленні того, що пов'язує або розмаковує людей. Кожна матеріальна цінність, описана нею, стилістично й поетично доладна, досконала в художньому плані /"Сватання", "Хівря язиката", "Хто кого?", "Батько", "Переселці"/.

Негативні за своїм змістом форми мислення і поведінки, за

художні. розумінням Грицька Григоренка, властиві не тільки представникам буржуазії. Вони стали набутком багатьох людей з інших суспільних верств, їх також захопив індивідуалізм - домінуюча властивість духовного, морального ества буржуа. Увагу Грицька Григоренка якраз і привернула ця експансія індивідуалістичного ставлення до світу, його прояви за різних соціальних обставин і, особливо, в селянському середовищі, там, де воно виступає не однозначно і прямиoliniйно, а в своїй внутрішній суперечності, багатолукості.

Письменниця створила цілу лерею характерів вкрай індивідуалістичного типу. Серед них хижак-нагромаджувачі, егоцентрики, лицеміри і себелюбці-циніки: "Не автор винен у тому, - писала Є.Рудинська, - що бачить серед селян повне зневажання чужих прав, брехню, як найкращий засіб до досягнення химерного, кінець-кінцем, добробуту, використання горя, каліцтва, безпорадності для своєї користі, без огляду на те, чи то батько, брат, дитина - весь цей моральний розклад спостеріг автор у житті, як наслідок соціального гніту та економічних умов, - безправності та нужди"¹.

Уже в перших літературних спробах Грицька Григоренка визначився магістральний шлях майбутнього новатора, новий підхід до відображення дійсності, нові естетичні форми її конкретно-історичного освоєння. Заглиблена в дослідження людських стосунків і психологічних мотивів поведінки людини, Грицько-Григоренко нехтувала гостротами сюжету; не намагалася ні заінтригувати читача, І Рудинська Є. Грицько Григоренко // Григоренко Грицько. Вибрані твори. - К.: Час, 1929. - С.6.

ні розважити. Особливості творчого методу письменниці зумовили незвичайний обсяг її оповідань, які часом переростали рамки жанру. Композиційно деякі з них нагадують повісті 70-90-х років XIX століття. Грицько Григоренко твердо засвоїла естетичні традиції української літератури попереднього періоду. В її оповіданнях інколи звучать інтонації, властиві Б.Грінченку, І.Нечуй-Левицькому, Олені Пчілці, ранньому М.Коцюбинському та ін. У них вона вчилася прийомам реалістичного моделювання життя, від них перейняла гуманістичне ставлення до людини, вміння філософськи узагальнювати побачене і пережите.

У реферованій роботі підкреслюється, що григоренківське в кіночій темі /оповідання "Доля"/ - це ідея невичерпних можливостей жінки-матері, яка одержима любов'ю і жалем до сина. Це пафос авторського пієтету і впливування перед силою жінки, виражених особливим співвідношенням жіночого і чоловічого образів, в даному разі - матері і сина.

Українська література на час появи збірки Грицько Григоренка "Наві люди на селі" мала добрі традиції глибокого осмислення людських взаємин, соціальної і психологічної суті життя, духовних проблем в їх внутрішньому вияві, - а власне так і можна реально зрозуміти людину і суспільство, життя і народ. Відповідно панувала стильова атмосфера в українській літературі відзначалася благородством манери мислення, з обов'язковою "простотою" слова при внутрішній його складності, "скромністю" самої позиції автора, народністю й аристократизмом у позитивному розумінні цих слів.

У цьому контексті української літератури поступово утверджується і Грицько Григоренко, вбираючи в свою систему складну

діалектаку, напругу багатьох традицій селянської прози, відшліфовувачи оній власний пафос і стильову манеру.

Все, про що писала Грицько Григоренко, існує в такому світі, що могло відбутися тільки в ту епоху, тільки на Україні. "Наші люди на селі" - своєрідне, неповторне явище і одночасно органічна ланка в розвитку української літератури. Вибраних в себе і рідні здобутки художніх досягнень літератури попереднього періоду, творчість Грицьки Григоренки характеризується й цікавими мистецькими відкриттями. Письменниця розширяла сферу художньої творчості, включивши в неї ті ланки дійсності - суворі, непривабливі, котрі до неї не були об'єктом естетичних узагальнень.

Уперше в нашій літературі темні сторони народного буття дістали в оповіданнях автора "Наших людей на селі" таке широке та багатогранно висвітлення, таке емоційно схвалюване розкриття життєвих колізій. З цим тісно пов'язана послідовна орієнтація письменниці на демократичного читача і на омілку, оригінальне перетворення окарбів народнопоетичної творчості в художні образи, блискуче здійснені Грицьком Григоренком.

Оповідання Грицьки Григоренки розглядаються у реферованій роботі на широкому суспільно-мистецькому фоні епохи, аналізуються, зокрема, в контексті української селянської прози кінця XIX - початку XX століття. Типологічні зіставлення доробку письменниці з відповідними явищами в творчості видатних майстрів слова - Леся Українки, В. Стефаника, М. Коцюбинського, Б. Грінченка не виключає і звернення до митців менш відомих, з нужним діапазоном творчості. У розділі, крім іншого, використано "пдейнівський" контекст, який дає змогу краще зрозуміти проблему формування літературно-естетичних поглядів Грицьки Григоренки, їх кристалі-

вації.

У другій розділі - "Самобутність Грицька Григоренка в розвитку малих епічних форм" - увага акцентується на тому, що творчі пошуки Грицька Григоренка припадають на два якісно відмінні етапи в розвитку української прози. З одного боку, письменниця підводить річку під стільовою манерою старої школи, так званого "етнографічного" реалізму; з другого - вона підтримує притаманне українській літературі початку ХІ ст. естетичне оволодіння нових форм моделювання дійсності, особливо ж глибокого дослідження внутрішнього світу людини. Нові форми проникнення у психічну сферу особистості, розкриття душевного стану персонажів знаходять свою переконливу реалізацію в більшості творів Грицька Григоренка, написаних на початку ХІ століття. Про перехід на нові засади творчості письменниця висловилась так: "Годі! Не хочу я так писати, як колись, як скрізь писав, як скрізь усі пишуть /.../ Ні, годі, не хочу я так! Я буду підстерігати саме життя, окрізувати од його живі, тремтячі скінки, заплювати тес протязально у свій альбом і ... біля нічого!.. І напружаться листочки того альбому, і зворушаться, і оживуть, надляться живим кров'ю кожного літера, і будуть вони жити, співати, сміятись, плакати, і буде це - само життя, само за себе заговорять воно! І приверне воно душі людські, і дасть їм спокій, спокій правди, а може, - силу; може натінення до дальшого тягу життя..."¹.

У дисертації відзначається, що Грицько Григоренко відмовляється від вузької детермінованості характерів і зовнішніх ознак і Григоренко Грицько. Од серця до серця // Григоренко Грицько.

Твори: В 2-х томах. - К.: Рух, 1930. - Т.2. - С.283.

"типовості". Вона орієнтується на точне визначення соціальної приналежності персонажів, яке здебільшого подається уже в перших рядках усіх оповідань циклів "Почуття і настрої", "Нариси", "У вагоні". Серед причин, які зіграли неабияку роль у художній еволюції Грицька Григоренка, стала відмова М.Вороного до письменників, естетична програма якої викликала широку літературознавчу дискусію, найактивнішу участь в якій взяли І.Франко, Панас Мирний, С.Сремов. Орієнтація М.Вороного на нові літературні напрями і течії підтримали багато письменників, особливо молодих: М.Янків, Г.Хоткевич, Н.Кибальчич, які, за словами Н.Кобринської, робили акцент на різні прояви душі, виходили за межі "звісної нам психології, доходячи до обсервації вражень та наукового спиритизму"¹.

На заклик письменників, що прислалися до М.Вороного, відгукнулася і Грицько Григоренко. Вона надіслала до альманаху "З потоку життя" своє оповідання "Сидует", яке особливого сподобалося М.Чернявському: "Порадував тільки талановитий Григоренко, що дав нам овій прекрасний "Сидует", цілком заркоорганізі для цього письменника по-новому. Саме так, як нам цього бажалося"².

Під "цілком новим" М.Чернявський розумів трансформацію етнографічно-побутового реалізму в психологічний. Звідси - збагачення проблематики, що в свою чергу вимагало нових жанрів і способів художнього бачення й відтворення життя.

1. Див.: Кріль К.А. Діягування Н.Кобринської з Нечум-Левницьким та Борисом Грінченком // Укр.літературознавство. - 1970. - Вип.10. - С.126-127.

2 Чернявський М. Листа Кошобинського до М.Чернявського // Червоний шлях. - 1926. - № 10. - С.230.

Характеризуючи художній коробок Грицька Григоренка, сучасні дослідники її творчості А. Погрібний слушно зазначає, "що, десь заван як представниця "старої", традиційної манери, письменниця трималася її рівно доти, доки відчувала її відшук в реалізації похмічної вишнєності своєї творчості. Та ось цього відчуття забракло - і прозвік від тієї манери відійшла. Причому виявилось це так яскраво, що навіть чи буде знаменним перебільшенням умовно говорити про двох авторів, котрі виступали під псевдонімом Грицько Григоренко ... "Другого" Грицька Григоренка характеризують посилені інтереси до моральних і психологічних проблем"¹.

Сприймаючи і розуміючи потребу в збагаченні української літератури новою технікою письма, Грицько Григоренко разом з тем зберігає і продовжує краєві традиції реалістичної прози. Для неї неприйнятним був модерністський "хаос" світу і відчуження людини від навколишніх реальностей. Її властивий діалектичний погляд на мистецтво, вона захищає творчі, моральні цілі літератури, бо "бува часом і так, во ми свов чулість раціометра, чулого до найлітшого проміння сонця, свій хист запалюватись чужим вогнем, плакати чужими слізами, думати чужі думки, боліти чужим болем, жити чужим життям повертаєм на те, щоб комбінувати розмаїті камінці в цікаві фігури, струбуючи похвильни наш калейдоскоп, аби більш захоплюєче було, аби творити без кінця, без крає... Для чого? Для гри! І бува часом так, во ми для якоїсь мрії викорястовуєм саме горе, жукаючи теж, ловимо, як на ловах, пожежу, смерть, зраду... Замість того, щоб розважати, І Погрібний А. "Підстерігати саме життя" // Григоренко Грицько. Оповідання. - К.: Дніпро, 1988. - С.24.

потішати, полегшувати, рятувати життя!"¹.

На думку Грицька Григоренка, моральним є те мистецтво, яке виходить з реалій життя. Саме на такій основі письменники створює ті своєрідні характери, якими утверджуються гуманістичні цінності, що їм служать загальному добру.

Переорієнтація письменницького пошуку відчутна і в тематичній "малій" прозі початку ХІ століття. У дисертації акцентується увага на тому, що теми "малої" прози Грицька Григоренка - різноманітні, конфлікти - неординарні, події і ситуації - типово національно-українські. Письменники зверталися до вічних і сучасних проблем: до поколінь і їх протистояння /"Нарожі"/; гріха, спокути і смерті /"Багла смерть", "Ніяк не наре"/; добра і зла /"Однй мент"/ тощо. Духовний світ Грицька Григоренка - реалістично достовірний, виразний, пластичний. Соціальний аспект персонажів широкий: представники вищого світу /"Сам востав"/, учителі /"Ви кажете, нема тепер ідеалізму"/, інтелігенти /"Одна ніч"/, саляни й робітники /"Машиніста", "Майстерний чоловік", "Смерда"/. Сам аналіз цих та інших оповідань здійснюється у широкому контексті української "малої" прози початку століття. Проводяться типологічні паралелі між оповіданнями письменників з аналогічними за темами і порушеними проблемами творами В. Стефанюка /"Вістун", "В корчмі", "Підліск", "Лев"/, А. Тодленка /"Істинно русский человек"/, Б. Гринченка /"з оціня"/, Олени Пчілки /"Сорочинська справа"/, Марка Черемшини /"Бо як їм підоймається"/ та інших белетристів.

Чимало творів Грицька Григоренка можна віднести до "новели і Григоренко Грицько. од серця до серця // Григоренко Грицько.

Твори: У 2-х томах. - І.: Рух, 1930. - Т.2. - С.227-233.

характеру", і серед них таких, як "Так кравець", де проблемам сумніня, честі, особистості, батьківського обов'язку належні чільні місця - подібно до того, як і в оповіданнях "Ідеальний батько" Д.Яросенської і "Кумедія з Костем" В.Винниченка. Твір являє собою ніби психологічне дослідження конфлікту між багатими і бідними. Тут особливо чітко проступає стилістична поліфонічність, складна музична фраза чи період, які з вичерпною повнотою передають збурення в душі особистості, широку гаму переживань, почуттів, роздумів людини.

У подорожніх нарисових оповіданнях циклу "У вагоні", які часто оформлені як сцени, Грицько Григоренко використовує спосіб аглєтивациї /склеювання/ зображуваних епізодів, що супроводжується авторським коментуванням. У цих нарисах письменниці герої сховяться не за внутрішніми спонуваннями, побудженнями, які винтаються рухом їх думок, волі, почуття, а здебільшого випадково, ситуаційно.

Об'єктивізм і неупередженість Грицька Григоренка виявляється з особливою виразністю в оповіданні "Випадкова компанія /З мобілізованими/". В ньому авторка тонко передає атмосферу напруження, тривоги, яка була панівною в суспільному житті 20-х років, зокрема ввростання червоного терору, "революційну" руку якого відчула й на собі сама письменниця /розгромлення садки, блукання з міста в місто, доки не знайшла сякий-такий прихисток у поміщикані Олени Пчілки/. Грицько Григоренко інтуїтивно передбачала те, що згодом набуло зловісного вигляду і розміру: зловісна колективізація селянства, масове переселення людей і цілих народів у Спбїр, на Північ, і явильницько-наральні дії комісарів-більшовиків "во ім'я ідеалів, соціалізму,

що не визнає особистості"¹.

"Випадкова кумпанія" завершується вторгненням письменниці в сферу життя персонажів, над якими ніби тяжіє дамоклів меч гнітючої дійсності. Грицько Григоренко все частіше властиться до картини-символу, філософської медитації, асоом штучно ускладненої, подекуди з містичним забарвленням.

У 1907 році Грицько Григоренко відгукнулася на маніфест "Молодої музи", задекларований О.Дуцьким. Її також зачепив модернізм, що найяскравіше проявляється у циклі "Почуття і настрої /Силуети/", написаному впродовж 1907-1920 років.

Низка творів цього циклу проймає ідеями швидкоплинності життя, страхом перед космічною безмежністю й смертю. Такі настрої, можливо, поскладалися й через особисті переживання автора, викликані передчасною смертю чоловіка. Певшани й часта любов, біль втрата, висока туга - такі риси характеризують духовність героїнь - переважно вдів, свідків смерті своїх чоловіків /"За що?", "Настрій", "Одна ніч", "Між їх був ніхто та довга прелянь"/.

Оповідання Грицьки Григоренки за своєю настроєвістю здебільшого мінорні, драматично, а то й трагічно надружені. І хоч її не завжди вдавалося передати всю глибину людського горя "кров'ю серця", як це властиво В.Стефанюкові, та у психологічно глибокому дослідженні гіркої долі селянина, його болів, роздирки в її творчості є багато спільного з нею, і з іншими реалістами перших десятиріч нинішнього віку.

У висновках підведено підсумки, узагальнено наслідки дослідження Григоренки Грицьки. Твори: У 2-х томах. - К.: Рух, 1930. - Т.2. - С.202.

ження художньої творчості Грицька Григоренка.

Корисливо з попередніми й наступними етапами свого розвитку українська література кінця ХІХ - початку ХХ століття вирізняється якісно новими особливостями. Суттєвим, зокрема, стало те, що активні ідейно-художні пошуки виявились притаманними не тільки для мистецько-творчої діяльності того покоління, яке сформувалося трохи раніше і тепер перебувало в розквіті сил /Б.Гринченю, Олена Пчілка, О.Кобляницька, В.Самійленко, М.Кочубигісчій, Леся Українка/, але й для тих майстрів слова, які на цей час тільки визначилися як талановиті, оригінальні індивідуальності /О.Маковей, М.Чернивецький, В.Стефанюк, Л.Мартович, О.Олесь, С.Засм'яченко, М.Вороний/. Грицько Григоренко якраз і став гідно і водночас вразно своїм відносно представником цього покоління художників слова, чия творчість збагатила українське письменство хай скромним, проте цілком самобутнім художнім відкриттям, новаторськими досягненнями.

Творчість Грицька Григоренка характеризується якраз таки окремими національною самобутністю, особливо у висвітленні побутової сфери селянського життя. Є всі підстави прислатися по слушній думці однієї з перших дослідниць творчості письменниці С.Рудницької про те, що Грицька Григоренка "різняє як художника з Василем Стефанюком беззаперечно, сумний зміст її описівань з народного побуту, до в скірних тонах так майстерно показав безпросвітне, темне життя малих селян. Об'єктивно описує й Грицько Григоренко своїх людей на селі, мало проявляючи себе, - та герої її мініатюр завжди вилізвають до себе співчуття, за-

ставляють читача боліти їхніми болями"¹.

Проїшовши через ліричне осмислення світу, через оголено-підкреслену гостроту морального конфлікту, виразно передану в краєвих творах першого періоду, Грицько Григоренко інтензивно шукала нового синтезу, нових узагальнень, нового заглиблення в життя з його характерними пристрастями, боріннями, суперечностями, шукала досконалішого, психологічно тоншого, перемовлявішого розуміння людини. Е її прозі виявлялися ті особливості тогочасного нового мислення, що пов'язані з прагненням зрозуміти дійсність в її не тільки соціальному, а й психологічному розвитку, що дає підставу кваліфікувати Грицька Григоренка як представника "нової белетристики" в українській літературі.

Основний зміст дисертації відображений в таких публікаціях:

1. З безодні народного горя /Етрихя до портрета Грицька Григоренка/ // Укр. мова і література в школі. - 1990. - № 6. - С.74-77.

2. Українська література кінця XIX - початку XX ст. /Матеріал до вивчення оглядової теми в 10 класі/ // Укр. мова і література в школі. - 1991. - № 1. - С.23-30.

3. Дієслівність як стильова ознака прози Грицька Григоренка // Сталістика української мови. Зб. наук. праць. - .. 1990. - С.58-62.

4. Українське село в творчості Михайла Коцюбинського та Грицька Григоренка // Література рідного краю. Тези доповідей

І Рудинська Є. Грицько Григоренко // Григоренко Грицько. Вибрані твори. - К.: Час, 1922 - С.9.

та повідомлень обл.наук.конф. - Вінниця, 1990. - С.28-30.

5. Грицько Григоренко /О.Є.Судовшикова-Косач - українська письменниця кінця XIX - початку XX століття/ // Виско-
дистання спадщини забутих і повернутих діячів науки та куль-
тури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи: Тези
респ.міжвуз.наук.конф. - Рівне, 1991. - С.203-205.

Подписано к печати 20.11.1991г.Объем 1,2.Формат 60х84 1/16
Печать офсетная.Тир.100 экз.Зак.471.Бесплатно.
УОБ КПИ им.И.Д.Порогова. Киев Липогова 9.